

Shiraz-Beethoven.ir

مفهوم سَفَر (یُل) در موسیقی سنتی ترکمنی*

مقوله‌ی اصلی نظامِ تئوریکِ ترکمنی بر پایه‌ی کلمه‌ی یُل (Yol) شکل گرفته است، که قدیمی‌ترین معنای شناخته‌شده‌ی آن از نظر زبان‌شناسان عبارت است از «مکان مقدس»، «راه رسیدن به خدا»، «سَفَرِ شَمَن». این کلمه به تجربه‌های جادویی-مذهبی ترک‌های باستان اشاره دارد. مفهوم مرتبط با سفرهای وجدآمیزِ شَمَن‌ها به جهان دیگر مبنای این مفهومِ موسیقایی ترکمنی را شکل داده که بگشی - چهره‌ای که خاستگاه‌هایش در باورها و مناسک مذهبی باستانی ترکمنان نهفته است - آن را گسترش داده و محقق کرده است.

موسیقی ترکمنی به‌طور شفاهی منتقل می‌شود و ضبط مکتوبی از اصول نظری-زیباشناختی آن در دست نیست که همتای نظریه‌های اروپایی یا آسیایی باشد. با وجود این، قواعد مربوط به اساس آهنگسازی و معیارهای تفسیر موسیقی در سنت ترکمنی با دقتِ تمام در اصطلاحاتِ موسیقی، که نظامی منطقی با درون‌مایه‌ای منسجم از مفاهیم را تشکیل می‌دهد، تعریف شده‌اند. من در این مقاله نشان خواهم داد که نظام مزبور بر مبنای معناهای مختلف کلمه‌ی یُل بنا شده که «راه» و «سیر» و «سفر» معنی می‌دهد و استعاره‌ای است از جنبه‌های گوناگون ساختار و اجرای موسیقی.

* "The Concept of Journey (Yol) in Turkmen Music Tradition", Slavomira Žeraňska-kominek, *Ethnomusicology*, Vol. 42, No. 2 (Spring-Summer 1998), pp. 265-282.

Shiraz-Beethoven.ir

بازخوانی موسیقی آوازی فارابی مبحث «نغمه‌ی پُر» و «نغمه‌ی تهی»*

مقدمه

یکی از مزایای کتاب الموسیقی الکبیر، اثر ابونصر فارابی، این است که می‌توان تقریباً مطمئن بود که بیشتر مباحث آن، حتی آنهایی که با الهام از تئوری‌های یونانی نوشته شده‌اند، مباحث نظری صرف نیستند و به‌نحوی با عمل موسیقاییِ زمانِ مؤلف ارتباط داشته‌اند. گذشته از آن، مطالب این کتاب، در بسیاری از موارد، از حد محاسبات ریاضی فراتر می‌رود و زیباشناسی موسیقاییِ زمانِ تألیف اثر را با صراحت تمام نمایان می‌کند. یکی از این موارد مربوط می‌شود به نحوه‌ی تصنیف موسیقی آوازی و نگرش فارابی و احتمالاً معاصرانش به مسئله‌ی ارتباط میان شعر و موسیقی. مقایسه‌ی این زیباشناسی با زیباشناسی‌های دیگری که در طی تاریخ موسیقی ایرانی-عربی-ترکی وجود داشته است می‌تواند به ما نشان دهد که فرهنگ موسیقایی این حوزه، برخلاف تصور بسیاری از پژوهشگران فرهنگ شرقی، دچار تحول و دگرگونی می‌شده و به‌ویژه به موسیقیدانان امروز ایران نشان دهد که رویکردهای تصنیف‌سازان صد سال اخیر به رابطه‌ی میان شعر و موسیقی نه یک الزام جوهری و ازلی،

* این مقاله بسط‌یافته‌ی سخنرانی نگارنده است، تحت عنوان «موسیقی آوازی فارابی و زیباشناسی امروز موسیقی ایرانی»، در «همایش بین‌المللی پیوندهای تاریخی شعر و موسیقی در فضای ایرانی‌زبان» که از ۲۱ تا ۲۴ اکتبر ۲۰۱۰ در دوشنبه، تاجیکستان، برگزار شد.

گسترش رسانه‌ي صفحه در جامعه‌ي ايران در دوره‌ي رضاشاه را از آن جهت غير حكومتي مي‌دانيم كه اين موضوع به دستور حكومت آغاز نشد، اما حكومت زمينه‌هاي گسترش آن را به‌طور غيرمستقيم در جامعه‌ي ايران فراهم کرده بود. در واقع، رغبته شركت‌هاي خارجي به توليد در ايران حاكي از آن است كه زمينه‌ي مصرف موسيقي در جامعه‌ي ايران بالا بوده است. مصرفي شدن موسيقي در جامعه‌ي ايران نتيجه‌ي غيرمستقيم سياست‌هاي حكومت بود. به واسطه‌ي اين سياست‌ها، كه ناشي از تقليد از غرب بود، ايجاد هتل‌ها، رستوران‌ها، سالن‌هاي سينما و تئاتر و غيره، كه نياز به موسيقي به‌عنوان كالايي مصرفي داشتند، رو به افزايش بود. البته نياز به مصرف موسيقي فقط محدود به مكان‌هاي مدرن نمي‌شد، بلكه در بسياري از قهوه‌خانه‌ها نيز صفحه‌هاي موسيقي پخش مي‌شد (نك. حجازي ۱۳۰۷: ۸). در چنين شرايطي جامعه‌ي ايران، كه نياز به مصرف موسيقي در آن افزايش يافته بود، مكان مناسبی برای فعاليت شركت‌هاي توليد صفحه به حساب مي‌آمد. گرچه در ابتدا حكومت نقش چندانى در فرايند توليد و مصرف موسيقي نداشت، ولي به تدریج و با گسترش روزافزون اين رسانه در جامعه‌ي ايران، حكومت به اهميت آن پي‌برد و اقدام به سياست‌گذاري در اين زمينه كرد. نقطه‌ي اوج اين مسأله تصويب نظام‌نامه‌ي ضبط صفحه در تاريخ ۱۹۲۸/۵/۶ در هيأت دولت بود. براساس اين نظام‌نامه، تمامي شركت‌هاي توليد صفحه بايد برای انجام ضبط و استفاده از هنرمندانى كه در ضبط شركت مي‌کردند اقدام به اخذ مجوز از اداره‌ي نظمية مي‌کردند. علاوه بر اين، محتوای ضبط نيز بايد به اطلاع نظمية مي‌رسيد: «در كئتراتي كه بين نمايندگان كمپاني‌ها و آرتيست‌ها منعقد و به اداره‌ي نظمية ارائه مي‌شود نام دستگاه‌ها و اشعاري كه در آوازا و تصنيف خوانده مي‌شود عيناً ضميمه و هويت اشخاصي كه صفحه پر مي‌كنند قيد گردد تا در كنترل آن اشكالي برای كاركنان اداره‌ي نظمية فراهم نشود» (آقايي پور ۱۳۸۴: ۲۲).

سياست‌گذاري حكومت در مورد اين رسانه از سال ۱۹۲۸ به بعد سياستي كنترلي مبتني بر اعمال سانسور بود؛ موضوعی كه تا پيش از اين رواج نداشت و شركت‌ها در انتخاب هنرمندان و هنرمندان در انتخاب محتوای ضبط آزاد بودند. علاوه بر اين سياست كنترلي، به تدریج و با گسترش بيشتر اين رسانه، عملاً حكومت از آن به‌عنوان وسيله‌اي برای تبليغ سياست‌هاي خود استفاده كرد. از جمله مهم‌ترين سياست‌هايي كه در اين رسانه منعكس شد مي‌توان به موضوع كشف حجاب اشاره كرد. در سال ۱۹۲۹ برای اولين بار زمره‌هاي كشف حجاب در ايران آغاز و اين موضوع همان سال در رسانه‌ي صفحه منعكس شد. قمرالملوك وزيري اثری به نام «زن در جامعه» به دفاع از ايده‌ي كشف حجاب در سري ضبط‌هاي شركت پلي فُن در سال ۱۹۲۹ در تهران ضبط كرد. به فاصله‌ي كوتاهي بعد از اجرائي

آموخته است، لازم است پیش از آرشه‌کشی بر روی ساز، ابتدا بدون آرشه، تمرین‌هایی را به منظور درک صحیح از نحوه‌ی عملکرد دست راست در حمل و هدایت آرشه انجام دهد. یکی از نکاتی که باید به آن توجه داشت این است که عمده‌ی حرکت آرشه به وسیله‌ی ساعد و مچ انجام می‌شود و عضلات دیگر، مانند بازو، مفصل کتف و عضلات شانه و غیره، به درجات کمتری فعال هستند. «وقتی عضوی در بدن فعالیت می‌کند، به‌طور طبیعی عضلات دیگری از بدن هم به آن کمک می‌کنند، اما این کمک نباید به شکل محسوس و قابل‌رؤیت باشد چرا که تحرک بیش از اندازه در عضلات غیر مرتبط فشار اضافه در آنها به وجود خواهد آورد.»^{۱۲} بنابراین، در حین حرکت ساعد و مچ نباید هیچ‌گونه حرکت اضافه یا قابل‌دیدن (در مقایسه با حرکت ساعد و مچ) در بازو و کتف دیده شود و مختصر حرکت بازو نتیجه‌ی طبیعی حرکت ساعد خواهد بود.

۱۲. تمرین‌های مقدماتی دست راست، با آرشه: پس از این مراحل، هنرجو همان تمرین‌ها را با آرشه و البته همچنان بدون ساز نیز انجام می‌دهد تا، هرچند به‌طور اولیه با نحوه‌ی حمل، هدایت و کنترل آرشه به صورت کلی آشنا شود.

شیوه‌ی اجرای تمرین‌ها^{۱۳}

سه مرحله‌ی پیشنهادی در این شیوه، که باید به تفکیک در اجرای تمرین‌ها به کار گرفته شوند، عبارتند از:

۱. تفکیک اول: ذهنی. در این مرحله هنرجو صرفاً نت مورد نظر را به صورت ذهنی (بدون ساز) اجرا می‌کند. در این اجرا نت‌ها می‌توانند بدون فرکانس، و البته با صدای بلند، سرایش شوند (شبیبه به سلفژ پارلاتی). به‌طور طبیعی، این اجرا که شامل ریتم خوانی با بیان نام نت‌ها خواهد بود، با توجه به سادگی تمرین‌های اولیه‌ی نوازندگی، برای هنرجویی که دوره‌ی مبانی اجرای موسیقی^{۱۴} را حداقل در سطوح ابتدایی آن گذارنده است، کار چندان مشکلی نخواهد بود.

۲. تفکیک دوم: دست چپ. در این مرحله هنرجو، علاوه بر انجام مرحله‌ی قبل (البته با صدای بلند)، موقعیت نت‌ها را با دست چپ بر روی سیم‌ها نشان می‌دهد. تطابق انگشت‌گذاری یا موقعیت انگشتان با نام نت‌های بیان‌شده و صحت عملکرد انگشتان در رابطه با زمان گذاشتن یا برداشتن آنها مطابق با ریتم مورد نظر، در عین نگاه‌داشتن ضرب

۱۲. گفتگوی شخصی با دکتر سید منصور رایگانی.

۱۳. مطالب کلاس درس آقای شریف لطفی.

۱۴. نک. لطفی ۱۳۸۱.

Shiraz-Beethoven.ir

مقدمه‌ای بر موسیقی‌شناسی تکاملی*

خاستگاه‌های انسان و موسیقی

موسیقی چیست و خاستگاه‌های تکاملی آن کدامند؟ موسیقی به چه درد می‌خورد و چرا در همه‌ی فرهنگ‌های بشری وجود دارد؟ ویژگی‌های جهان‌شمول موسیقی و رفتار موسیقایی در تمامی فرهنگ‌ها کدامند؟

پرسش‌هایی از این دست در نیمه‌ی نخست قرن بیستم زمینه‌های اصلی کندوکاو برای اعضای مکتب موسیقی‌شناسی تطبیقی برلین، که نمایندگانش چهره‌های برجسته‌ای همچون کارل اشتومپف، رُبرت لاک، اریش فن هرنُستیل، اُتو آبراهام، کورت زاکس و ماریوس اشنایدر بودند، محسوب می‌شدند.^۱ با این حال، بعد از دهه‌ی ۱۹۴۰، رویکرد تکامل‌گرا به موسیقی به محاق تیرگی و حتی بدنامی افتاد. صحبت درباره‌ی چگونگی این رخداد تاریخچه‌ای طولانی و بسیار سیاسی دارد؛ تاریخچه‌ای که هم با طرد انگاشت‌های نژادپرستانه‌ی حاضر در بسیاری از پژوهش‌های اروپایی در علوم اجتماعی پیش از جنگ جهانی دوم و هم با ظهور رویکرد فرهنگی-انسان‌شناختی به موسیقی‌شناسی در آمریکا در

* "An Introduction to Evolutionary Musicology", Steven Brown, Björn Merker, and Nils L. Wallin, in *The Origins of Music*, Massachusetts, Cambridge: Mit Press.

۱. برای یک بحث عالی درباره‌ی تاریخ مکتب برلین، به ویژه مقاله‌های بلوم، کریستین سین، رینگر و اشنایدر، نک. Nettl and Bohlman 1991.

Shiraz-Beethoven.ir

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری مهور
Mahoor Institute of Culture and Art
www.mahoor.com info@mahoor.com

لئونارد برنستاین

کنسرت برای کودکان و نوجوانان

با همراهی ارکستر فیلارمونیک نیویورک

مترجم و گوینده: بابک بوبان

۱ موسیقی چه معنایی می‌دهد؟

۲ شوخی و طنز در موسیقی

۳ موسیقی محلی روی صحنه

۴ موسیقی اصیل یک سرزمین

به یاد بان سیلیوس

۵ روح موسیقی آمریکای لاتین

۶ موسیقی جاز

۷ حس با موسیقی

سبک امپرسیونیسم

۸ اجرای درست موسیقی

۹ رشد و اصالت موسیقی

۱۰ تعریف مکتب کلاسیک

۱۱ سازبندی

۱۲ ملودی

۱۳ داستان عشقی

